

ЕТНОДЕМОГРАФІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА СХОДІ ТА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ОСТАННЄ ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглядається динаміка етнодемографічних змін у південно-східному регіоні України в період між переписами населення 1989 та 2001 років. Особлива увага приділена особливостям етнодемографічної ситуації в Донецькій області та Автономній Республіці Крим.

Ключові слова: етнодемографічна ситуація, етнічна структура, перепис населення, міграції, репатріанти.

За період, що минув між Всесоюзним переписом населення 1989 р. та Всеукраїнським переписом населення 2001 р., етнічна структура населення України зазнала значних змін. Особливо помітними вони були на Сході та Півдні держави. При цьому потрібно мати на увазі, що результати останнього (2001 р.) перепису були обумовлені не лише притаманним для 1990-х років зниженням рівня народжуваності та зростанням смертності, а й – оскільки природне відтворення не є фактором, що найбільше впливає на динаміку чисельності іноетнічного населення – міграційними процесами, що спричинили до збільшення чисельності одних та зменшення інших етнонаціональних груп. Прибуваючи в Україну, представники різних етносів не лише безпосередньо впливали на етнічну структуру населення держави, але й закладали фундамент для її подальших змін. Ідеться, зокрема, про рівень народжуваності серед громадян різних національностей. Так, в українців цей рівень упродовж 1990-х років був одним із найнижчих у державі і поступався показникам народжуваності по багатьох інших етнічних групах – наприклад, молдаван, румун, татар. Особливо високий рівень народжуваності спостерігався серед представників колишніх закавказьких та середньоазіатських союзних республік, міграційний

приплив яких, зокрема, в південні та східні області України у 1990-х роках був досить помітним.

Етнодемографічна ситуація, що склалася у південно-східному регіоні на початок 90-х років ХХ ст., була успадкована Українською державою від радянської доби. За часів Радянського Союзу сюди традиційно спрямовувався основний потік іммігрантів з інших республік. Так, за десятиліття, що минуло між двома останніми Всесоюзними переписами населення (1979 та 1989 рр.), саме в Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областях мав місце найвищий, порівняно з рештою регіонів України, приріст населення за рахунок міграції. Суттєво збільшився за цей час приплив населення і в південні області України, насамперед до Криму. В останні десятиліття існування СРСР кількість прибулих в Україну представників корінних національностей інших союзних республік постійно зростала, тягнучи за собою зміни в етнонаціональній структурі населення регіону не на користь українського етносу. А з проголошенням політики перебудови до міграційного потоку влилися представники депортованих народів, які отримали можливість повернутися на батьківщину.

Напередодні розпаду Радянського Союзу Схід і Південь Української РСР були територіями компактного проживання найбільш численних етнічних груп у республіці. Згідно з даними перепису 1989 р., 46,1 % росіян України мешкала в Донецькій і Луганській областях та в Криму; 34,6 % євреїв – в Одеській, Дніпропетровській, Харківській областях; 40,2 % білорусів – в Донецькій, Дніпропетровській, в Криму; 44,5 % молдаван – в Одеській, 85,7 % болгар – в Одеській та Запорізькій; 84,9 % греків – в Донецькій; 55,4 % татар (без кримських татар) – в Донецькій, Луганській, в Криму; 43,3 % вірмен – в Донецькій, Харківській, Одеській; 43 % німців – в Дніпропетровській, Донецькій, Одеській; 45,8 % азербайджанців – в Харківській, Дніпропетровській, Донецькій; 85,6 % гагаузів – в Одеській області [7, с. 16–22].

На динаміку чисельності іноетнічного населення в південно-східному регіоні, зокрема зростання упродовж тривалого періоду числа росіян, впливала ціла низка факторів. Насамперед – протекціоністська політика держави щодо росіян-мігрантів, згідно з якою тим, хто переїздив з Російської Федерації до інших республік, надавався певною мірою привілейований статус як у професійно-службовій сфері, так і в побутовій – забезпечення

житлом, можливість задоволення освітньо-культурних потреб, зрештою, соціальний статус, роль «старшого брата» в неросійському середовищі. Що ж до безпосередньо південно-східної України, то досить високий рівень життя у цьому регіоні, як і в республіці загалом (порівняно з рядом інших республік Союзу), та деякі місцеві особливості робили його привабливим для іммігрантів як російської, так і інших національностей. Насамперед, східні області України були основним індустріальним районом республіки, що притягувало сюди велику кількість промислових робітників. Ці ж причини – отримання досить добре оплачуваної роботи у сфері промисловості та можливість вирішення житлової проблеми – спонукали вихідців з інших республік до переїзду в індустріальні центри Півдня України. Проте очевидно, що основним мотивом імміграції в південні області УРСР, і насамперед до Криму, були місцеві кліматичні умови. Тому цей регіон особливо приваблював військових, які виходили у відставку, освоювачів Півночі та Сходу Росії, які намагалися оселитися в «теплих краях», виходячи на пенсію, тощо, а це також певною мірою вплинуло на демографічну ситуацію в Україні, зробивши свій внесок у загальне «постаріння» українського населення.

Наприкінці 80-х років з'явився новий фактор міжреспубліканської міграції, який у свою чергу позначився на етнічному складі південно-східного регіону. Національні конфлікти в республіках Закавказзя та Середньої Азії призвели до появи великої кількості біженців, і значна частина прибулих в Україну вихідців із цих республік осіла саме в південно-східних областях, де мігранти з названих регіонів Радянського Союзу переважно селилися і в попередні десятиліття. Отже, згідно з даними перепису 1989 р., в Харківській, Дніпропетровській і Донецькій областях проживала майже половина всіх азербайджанців, що мешкали на той час в Україні, в Донецькій, Харківській, Одеській областях розмістилися найбільші вірменські діаспори, в цих же областях мешкала переважна більшість проживаючих в Україні грузинів, в Харківській та Херсонській – понад дві третини узбеків.

У 90-х роках ХХ ст. етнодемографічна ситуація в регіоні, як і загалом в Україні, зазнала кардинальних змін. На початку 90-х рр. у державі спостерігався приріст українського населення за рахунок міграції. Водночас зменшився міграційний приріст росіян. У 1992 р. вперше росіян вїхало менше, ніж українців, а в 1993 р. міграційне

сальдо по національній групі росіян взагалі стає від'ємним. І найбільш численний відплив російського населення відбувається саме з південно-східного регіону. З другої половини 90-х років в Україні мав місце також міграційний відплив українців, і найбільш значним він був у Донецькій та Луганській областях. Південно-східний регіон взагалі став одним із лідерів у формуванні еміграційного потоку. Так, серед осіб, які у 1987–1993 роках отримали дозвіл на виїзд за кордон для постійного проживання, найбільше було жителів Києва (25 % всіх емігрантів); наступні місця за кількістю емігрантів посідали Одеська (16,2 %), Харківська (7,8 %) та Дніпропетровська (6,4 %) області [3, с. 801].

Якщо говорити про в'їзд до південно-східного регіону України мігрантів загалом й мігрантів-українців, зокрема з республік колишнього СРСР, то їхня кількість у 1991-1997 рр. була такою [6, с. 22–24]:

Область	Загальна кількість іммігрантів у 1991–1997 рр.	Кількість іммігрантів-українців	Питома вага іммігрантів-українців, %
Дніпропетровська	148026	66382	44,8
Донецька	231680	83021	35,8
Запорізька	83534	31585	37,8
Луганська	121828	48173	39,5
Миколаївська	60438	25314	41,9
Одеська	111563	36136	32,4
Харківська	94098	35575	37,8
Херсонська	55121	22919	41,6

Отже, як видно з наведених даних, для регіону був характерний низький відсоток іммігрантів-українців. У жодній з областей він не сягнув і половини прибулих за ці роки і лише в трьох з восьми областей ненабагато перевищив 40%-й бар'єр.

Динаміку етнодемографічних змін на Сході України упродовж кінця 80-х – 90-х років ХХ ст. можна простежити на прикладі Донецької області. На момент перепису 1989 р. переважну кількість населення тут склали українці – 2,69 млн (50,7 % населення), та росіяни – 2,32 млн (43,6 %). Також в області проживало 83,7 тис. (1,6 %) греків, 76,9 тис. (1,4 %) білорусів, 28,1 тис. (0,5 %) євреїв,

25,5 тис. (0,5 %) татар, 13,3 тис. (0,3 %) молдаван, 10,1 тис. (0,2 %) вірмен, 7,2 тис. (0,1 %) болгар, 6,9 тис. (0,1 %) поляків, 6,3 тис. (0,1 %) німців, 4,8 тис. (0,1 %) циган, 4,3 тис. (0,1 %) азербайджанців [8, с. 6–9] та представники інших національностей. У повоєнні десятиліття нарощування промислового потенціалу області, курс радянського уряду на «зближення та злиття націй» вели до постійного зростання кількості російського населення. Наприклад, з 1970 по 1989 р., згідно з даними переписів населення, частка росіян в Донецькій області зросла з 40,6 % до 43,6 %, тоді як українців відповідно зменшилася з 53 % до 50,7 %. Так само в основному зменшувалася чисельність представників інших національностей, які за станом на 1989 р. загалом склали 5,7 % населення області. Зокрема, кількість греків в області за вказаний період скоротилася у процентному відношенні з 1,9 до 1,6 %, білорусів – з 1,6 до 1,4 %, євреїв – з 0,8 до 0,5 %, болгар та поляків – з 0,2 до 0,1 %. Водночас процеси, що відбувалися на теренах СРСР в останній період його існування, вплинули на чисельність деяких національностей у бік збільшення. Конфлікти на міжнаціональному ґрунті спричинили до зростання числа представників вірменської національності з 6 до 10 тис. осіб (з 0,1 до 0,2 %). З 4,8 до 6,3 тис. збільшилася кількість німців (хоча відсотковий показник залишився на тому ж рівні) [8, с. 6–7], які поступово почали повертатися з місць депортації.

Протягом 90-х років демографічна ситуація в Донецькій області відображала відповідні процеси в Україні загалом – приплив мігрантів, в тому числі українців, на початку 90-х років та відплив у наступні роки. Динаміку прибуття іммігрантів із колишніх союзних республік в цей період можна простежити за допомогою таблиці [6, с. 22]:

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Загальна кількість іммігрантів	55909	63195	38301	22806	20877	16506	14086
Кількість іммігрантів-українців	19011	24766	13953	8012	7195	5519	4565
Питома вага іммігрантів-українців у %	34,0	39,2	36,4	35,1	34,5	33,4	32,4

Найбільш значні зміни упродовж 1990-х років відбулися в етнонаціональній структурі Автономної Республіки Крим у зв'язку з масовим поверненням депортованих народів. Згідно з переписом 1989 р., у Криму проживали 625,9 тис. (25,8 %) українців, 1629,5 тис. (67,0 %) росіян, 50,1 тис. (2,1 %) білорусів, 38,4 тис. (1,6 %) кримських татар, 17,7 тис. (0,7 %) євреїв, 10,8 тис. (0,4 %) татар, 6,6 тис. (0,3 %) молдаван, 6,2 тис. (0,3 %) поляків, 4,6 тис. (0,2 %) чувашів, 4,6 тис. (0,2 %) мордві, 2,8 тис. (0,1 %) вірмен, 2,7 тис. (0,1 %) греків, 2,4 тис. (0,1 %) корейців, 2,4 тис. (0,1 %) азербайджанців, 2,4 тис. (0,1 %) німців, 2,2 тис. (0,1 %) болгар [8, с. 4–5] та представники інших національностей – загалом близько 110.

Повернення на батьківщину представників депортованих народів Криму, головним чином кримських татар, почалося ще до 1989 р., коли повернення депортованих набуло статусу державної політики. Власне, цей процес у прихованій формі спостерігався приблизно з кінця 60-х років, спричиняючись головним чином намаганням переїхати до Криму внаслідок направлення на роботу. Активізація його внаслідок демократичних змін в суспільному житті відбувається після 1987 р. Ця перша хвиля повернення депортованих була далеко не такою масовою, як наступні, проте теж досить помітною: адже якщо за результатами перепису 1970 р. в Криму проживало лише 2064 кримських татар, то в 1989 р. їх було, як вже згадувалося, 38,4 тис.

Період найбільш масового повернення депортованих кримських татар припадає на 1989–1991 роки. 14 листопада 1989 р. Верховна Рада СРСР прийняла Декларацію «Про визнання незаконними і злочинними актів проти народів, які були піддані насильницькому переселенню, та забезпеченню їхніх прав». Наступного року була утворена Державна комісія, що координувала діяльність вищих органів державного управління у вирішенні питань, пов'язаних з відновленням прав кримських татар. Комісія затвердила Концепцію державної програми, спрямованої на повернення кримських татар. Отже, прийняття нормативних документів для регулювання процесів повернення депортованих, виділення значних державних коштів, затвердження першочергових заходів на 1990–1991 роки сприяло поверненню великої кількості депортованих: упродовж зазначеного періоду до Криму повернулося понад 150 тис. кримських татар [9, с. 116] (деякі дослідники називають значно більшу цифру – понад 238 тис. [5, с. 84]). Та загалом цей

процес, який підштовхувало загострення міжнаціональних стосунків в Узбекистані та інших республіках колишнього СРСР, мав неорганізований, стихійний характер.

Масове повернення кримських татар призвело до напруження соціально-економічної ситуації в Криму, загостривши вже існуючі проблеми та додавши до них нові, що тяжким тягарем лягли на державний бюджет. Так, якщо в 1991 р. на затверджені державними органами України і СРСР першочергові заходи щодо повернення кримських татар були передбачені державні централізовані капіталовкладення в обсязі 210 млн рублів, причому виділення 200 млн планувалося з союзного бюджету і лише решта – з бюджету України [10, с. 114], то після розпаду Радянського Союзу фінансування заходів, пов'язаних з поверненням і облаштуванням депортованих, здійснювалося лише за рахунок коштів з бюджету України. Однак економічна криза в державі не давала можливості забезпечити фінансування цих заходів в потрібному обсязі, і за період 1992–1996 рр. воно скоротилося майже в 25 разів [1, с. 100]. Тож перед репатріантами, що прибували в Крим, поставали проблеми безробіття, відсутності житла, медичного та побутового обслуговування, труднощі з отриманням дітьми освіти тощо. І хоча органи місцевої влади намагалися по можливості облаштувати прибулих, на кінець 1998 р., за даними ГУ МВС України, без житла залишалися 48 % репатріантів, не були працевлаштовані 62 %, близько 40 % не отримали українське громадянство [1, с. 100]. Крім того, новоприбулі наштовхувалися на недоброзичливе ставлення місцевих жителів, які сприймали репатріантів як конкурентів в отриманні робочих місць, що ставали дедалі більш дефіцитними у міру розвалу економіки, нестачі житла (на початок 90-х черга на отримання житла сягала 160 тис. осіб) та придбанні дефіцитних у цей період промислових та продовольчих товарів. За таких умов обіцянки органів влади надати депортованим певні пільги також були подразником для місцевого населення. Зрештою, поява великої кількості нових жителів Криму, які ще не встигли адаптуватися в нових умовах і до того ж відчували гостре невдоволення своїм становищем, негативно вплинула на криміногенну ситуацію на півострові. Всі ці фактори викликали акції протесту як з боку репатріантів, так і місцевих жителів, а також сутички між ними. Однак спонукальні причини для виявів невдоволення мали головним чином не національний, а соціально-економічний характер.

У наступні роки кількість репатріантів значно зменшується: протягом 1992–1994 років до Криму прибуло 57,7 тис. кримських татар, а за період 1995-1998 рр. – лише 26 тис., та й то за цей же час з України їх виїхало близько 6 тис. [9, с. 117–118]. Таке зниження імміграційної активності цілком зрозуміле – до тих економічних та соціальних проблем, з якими зіштовхувалися новоприбулі жителі Криму, додалися нові, пов'язані з розпадом СРСР і утворенням окремих суверенних держав. Нові реалії змушували репатріантів долати державні кордони, вирішувати питання громадянства тощо, і все це на тлі постійного погіршення економічної ситуації.

За станом на 1 січня 1999 р. в АРК (без м. Севастополя, де проживало 5500 кримських татар) на постійне проживання повернулися й були прописані, за даними ГУ МВС України в Криму, 253 тис. кримських татар, чисельність яких в структурі населення республіки перевищила таким чином 11,5 % [9, с. 118].

Що ж до етнічних українців, то протягом 90-х років найменше, у порівнянні з іншими регіонами України, їх в'їхало саме до Криму. Загалом же частка українців та кримських татар в загальній кількості іммігрантів, що прибували на півострів у 1991–1997 ро-

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1991–1997
Загальна кількість іммігрантів	68789	65789	47083	28263	28557	21700	17861	278042
Кількість іммігрантів-українців	5898	7143	5429	3243	2814	2168	1824	28519
Питома вага іммігрантів-українців у %	8,6	10,9	11,5	11,5	9,9	10,0	10,2	10,3
Кількість іммігрантів – кримських татар	11617	8551	6761	8292	9736	7031	4683	56671
Питома вага іммігрантів – кримських татар у %	17,0	13,0	14,4	29,3	34,1	32,4	26,2	20,4

ках з колишніх союзних республік, мала упродовж цього періоду таку динаміку (за даними Державного комітету України у справах національностей та міграції) [6, с. 22]:

Всеукраїнський перепис населення 2001 р. не лише засвідчив зміни в етнонаціональній структурі населення південно-східного регіону України, а й засвідчив, що за роки незалежності зазнала докорінних змін тенденція, притаманна для радянських часів – коли постійно зростав, значною мірою завдяки міграціям з інших республік, відсоток російського населення в регіоні та зменшувався відсоток українців.

Як показали результати перепису, за умов загального скорочення населення регіону, як і держави в цілому, кількість українського населення за період 1989 – 2001 рр. тут зросла, і особливо помітним стало зростання частки українців в етнічній структурі регіону. Так, у Дніпропетровській області відсоток українського населення збільшився з 71,6 % у 1989 р. до 79,3 % у 2001 (кількість українців у 2001 р. становила 102 % від їхньої кількості у 1989 р.); в Донецькій – з 50,7 до 56,9 % (101,9 %); Запорізькій – з 63,1 до 70,8 % (104,3 %); Луганській – з 51,9 до 58,0 % (99,3 %); Миколаївській – з 75,6 до 81,9 % (103,1 %); Одеській – з 54,6 до 62,8 % (107,6 %); Харківській – з 62,8 до 70,7 % (102,8 %); Херсонській – з 75,7 до 82,0 % (102,6 %) [11].

Отже, незначний абсолютний приріст чисельності українського населення регіону супроводжувався помітним зростанням його відсотку в етнічній структурі населення. Зрозуміло, що причиною такого зростання стало різке зниження чисельності представників інших етнічних груп. Так, у 2001 р. кількість росіян у Дніпропетровській області становила 67,1 % від їхньої кількості у 1989 р., Донецькій – 79,6 %, Запорізькій – 71,8 %, Луганській – 77,5 %, Миколаївській – 68,8 %, Одеській – 70,7 %, Харківській – 70,4 %, Херсонській – 66,2 %. Від ще більш помітним стало зменшення кількості представників інших етнічних груп. Зокрема, чисельність білорусів у зазначених областях досягала в 2001 р. лише 58–69 % їх кількості за станом на 1989 р., євреїв – 23–31 % , а в Одеській області – взагалі 19 % [11]. Знизилася в регіоні також чисельність греків, татар (крім Херсонської області), болгар, молдаван.

Серед причин зменшення чисельності неукраїнського населення регіону – як загальні для держави проблеми падіння природного приросту населення, так і, особливо, – міграційні

процеси. Ще в першій половині 1990-х рр. очікувалося повернення депортованих в роки Другої світової війни німців, греків, представників інших національностей. Проте загальне погіршення економічної ситуації в Україні, труднощі, з якими доводилося зіштовхуватися репатріантам, спонукали їх до від'їзду на історичну батьківщину. Тож протягом 1990-х рр. виїзд з регіону, наприклад, німців постійно перевищував в'їзд. Зокрема, не здійснилися плани щодо повернення великого числа депортованих німців до Одеської області – мали місце навіть сподівання щодо повернення 100 тис. осіб, передбачалося створення їм належних умов та виділення значних коштів на облаштування. Однак це виявилось надто складною проблемою, що так і не знайшла вирішення. До того ж великі труднощі виникали з набуттям українського громадянства. В результаті міграційне сальдо по цій етнічній групі на Одещині – в області, де здавна проживали німецькі колоністи, – виявилось від'ємним. Зазначимо також, що навіть притаманний Одеській області в першій половині 1990-х рр. особливо великий міграційний приплив – тут показник в'їзду іммігрантів в 1991–1996 рр. перевищив середній по Україні в 1,4 рази [2, с. 33–40] (окрім українців та росіян, в цей період до області прибула значна кількість молдаван, в'їжджали також білоруси, болгары) – не врятував область від загальної для всього регіону і країни в цілому тенденції до зниження кількості населення.

Водночас упродовж 1990-х рр. у регіоні спостерігалось помітне збільшення числа представників закавказьких народів. Варто зазначити, що серед найбільш численних національних груп, які проживають у нашій державі, кількісне зростання за період, що минув між двома останніми переписами, стосувалося, окрім українців (на 0,3 %), кримських татар (у 5,3 рази) та румун (на 12 %), саме вірменської, азербайджанської та грузинської спільнот. Зокрема, вірменська громада в Україні зростає за період 1989–2001 рр. у 1,8 разів, азербайджанська – на 22,2 % і грузинська – на 45,3 % [11]. Окрім притаманного цим народам більш високого, порівняно з титульним та багатьма іншими етносами, рівня народжуваності, така ситуація пояснюється значним міграційним припливом корінного населення закавказьких республік до України, яка протягом 90-х рр. приваблювала мігрантів більш стабільною, ніж у них на батьківщині, політич-

ною ситуацією та сподіваннями на поліпшення свого добробуту. При цьому значна частина іммігрантів із Закавказзя обирала місцем проживання саме Південь і Схід нашої держави.

Особливо значні зміни за час, що минув між переписами 1989 та 2001 років, сталися в етнопонаціональній структурі населення АРК у зв'язку з масовим поверненням депортованих народів. Порівняно з 1989 р., кількість кримських татар на півострові зросла в 2001 р. у 6,3 рази – з 1,9 до 12 %. Збільшилося також число татар – на 16,2 %, вірмен – у 3,6 рази, азербайджанців – на 73 %. Разом з тим, на відміну від областей південно-східного регіону, в Криму зменшилася кількість українського населення: з 26,7 % у 1989 р. до 24,3 % у 2001 р. (кількість українців у 2001 р. становила 90,5 % від їхньої кількості у 1989 р.). В бік зменшення змінилася чисельність росіян – з 65,6 до 58,3 % (88,4 %), білорусів – з 2,1 до 1,4 % (68,9 %), євреїв – з 0,7 до 0,2 % (30,2 %), а також поляків та молдаван [11].

Наприкінці 1991 р. були прийняті нормативні документи, якими регулювалось повернення кримських болгар, вірмен, греків, німців, депортованих з території України. Проте їхнє повернення було далеко не таким масовим, як повернення кримських татар. Так, за даними ГУ МВС України в АРК, за станом на 1 січня 1998 р. в автономію повернулося вірмен – 324 особи, болгар – 416, греків – 2215, німців – 596 [4, с. 78]. Загалом же, згідно з відомостями Держкомнацміграції, в Криму на початок 1999 р. проживало 12 тис. болгар, вірмен, греків і німців [10, с. 116]. Ускладнюваний економічними і соціальними труднощами, процес повернення відбувався досить повільно (для порівняння: загальна кількість представників названих етнічних груп у 1989 р., згідно з даними Всесоюзного перепису, становила 10 тис. осіб). Втім, не лише проблеми облаштування після повернення стали причиною такого низького показника – тим паче, що репатріанти, які належали до перелічених етнічних груп, перебували у кращому, порівняно з кримськими татарами, становищі. Становлячи лише 2 % від загальної кількості депортованих, вони протягом 1992–1996 років отримували 19,6 % коштів, що виділялися державою на повернення і облаштування репатріантів, тоді як кримські татари – 80,4 %, складаючи 98 % загальної кількості репатріантів [1, с. 101].

Незначне збільшення чисельності названих етнічних груп упродовж 90-х років пояснюється ще й сильними еміграційними на-

строями в їхньому середовищі, насамперед серед німців та греків. Ці настрої формувала складна економічна ситуація в Україні, невирішеність соціальних проблем, обмеженість державних коштів, що спрямовувалися на реалізацію програм з облаштування депортованих, щорічне зменшення обсягів фінансування цих заходів і як наслідок – неспроможність держави не лише відшкодувати репатріантам витрати на переїзд, надати їм певні пільги, зрештою, на державно-політичному рівні вжити реальних заходів для виправлення вчиненої щодо них історичної несправедливості, але хоча б запропонувати їм нормальні умови для життя та праці. Крім того, репатріанти-німці, що переселялися в Україну завдяки діяльності товариства «Wiedergeburt», судячи з їхніх звернень до Державного комітету України у справах національностей та міграції, потерпали від фінансових махінацій і навіть прямого обману переселенців функціонерами Українсько-німецького фонду, на запрошення якого вони поверталися до України і який мав будувати на державні кошти житло у новостворених німецьких поселеннях. Усе це призвело до того, що певна частина депортованих переорієнтувалася з повернення в Україну на еміграцію до країн Західної Європи. Як свідчили соціологічні дослідження, що проводилися у 90-х роках, багато хто з репатріантів, навіть повернувшись в Україну, сприймав своє перебування тут як підготовку до еміграції на історичну Батьківщину.

Як свідчить сучасна світова практика, проблема оптимізації загальнонаціональних і регіональних інтересів є однією з підвалин державотворчого процесу. Відсутність балансу цих інтересів має наслідком міжнаціональні конфлікти та навіть громадянські війни. І хоча в Україні проблема не сягнула такої гостроти, проте має свою специфіку. До того ж необхідно пам'ятати, що соціально-політичні конфлікти, які виникають у поліетнічному середовищі, значною мірою зароджуються на ґрунті етнопонаціональних особливостей регіонів. Отже, врахування цих особливостей є запорукою стабільності, необхідної для поступального розвитку української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аметов Р. Тернистий шлях додому / Р. Аметов // Віче. – 1998. – № 9. – С. 100–106.

2. Вивчення впливу зовнішньої міграції 1991-1996 рр. на зміні етнічного складу населення України та її регіонів. Жовтень 1998. Міжнародна організація з міграції (МОМ). – 95 с.
3. Еміграція з України в «далеке зарубіжжя» після 1991 р. // Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / [упоряд. Ю. І. Римаренко; за ред.. Ю. Римаренка]. – К.: Довіра, 1998. – С. 800–801.
4. Зинченко Ю. И. Межнациональные отношения в Крыму на современном этапе / Ю. И. Зинченко // Исторический опыт межнационального и межконфессионального согласия в Крыму. – Симферополь, 1999. – С. 77–80.
5. Калакура О., Рафальський О. Етнополітичні проблеми Автономної Республіки Крим / О. Калакура, О. Рафальський // Там само. – С. 82–85.
6. Малиновська О. Репатріація в Україні / О. Малиновська // Проблеми міграції. – 1999. – № 4. – С. 17–29.
7. Національний склад населення України. Частина I (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року). – К., 1991. – 220 с.
8. Національний склад населення України. Частина II (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року). – К., 1992. – 510 с.
9. Павлов В. Об основных этапах возвращения и социально-экономической интеграции крымских татар в украинское сообщество / В. Павлов // Исторический опыт межнационального и межконфессионального согласия в Крыму. – С. 116–119.
10. Повернення та облаштування осіб, депортованих за національною ознакою з території України // Бюлетень Держкомнацміграції. – 1999. – № 3. – С. 112–121.
11. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року (Повідомлення Державного комітету статистики України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/polit/02dksvpn.htm>.

Горбань Т. Ю. Етнодемографические трансформации на Востоке и Юге Украины в последнее десятилетие XX века.

Рассматривается динамика этнодемографических изменений в юго-восточном регионе Украины в период между переписями

населения 1989 и 2001 годов. Отдельное внимание уделяется особенностям этнодемографической ситуации в Донецкой области и Автономной Республике Крым.

Ключевые слова: этнодемографическая ситуация, этническая структура, перепись населения, миграции, репатрианты.

Gorban T. Ethnic and demographic transformations in East and South of Ukraine during last decade of 20 century.

The author of this article is analyses dynamics of Ethnic and demographic transformation in East and South of Ukraine between censuses of population of 1989 and 2001. It highlights the ethnic and demographic situation in Donetsk region and Crimea.

Key words: ethnic and demographic situation, ethnic structure, censuses of population, migrations, repatriates.